

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden küldemény a szerkesztőség czime alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

ELŐFIZETÉSI ÁR: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). HIRDETÉSEK DIJA: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 6 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 3 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt 50 kr, $\frac{1}{6}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél árgedmény adatik. Bélyeg-díj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 kr.

A kiadóhivatal

kezelője RÓZSA SÁNDOR főiskolai háznagy, kinek nevére intézendő a lap minden anyagi dolgára s a hirdetésekre vonatkozó küldemény.

Gyűlés után.

Mióta „*Még egy pár szó az országos lelkészi özvegy-árva gyámintézetéről*“ feliratú cikkem e lapokban két közleményben megjelent, azóta megtartatott a tiszántúli ev. ref. egyházkerület közgyűlése is, mely az országos gyámintézetnek oly értelemben való felállítását mondta ki a konventhez felterjesztendő véleményes javaslatában, mint azt nemcsak én, de mások is óhajtják, t. i. a már meglevő gyámintézeti tőkék támogatásával. Ezen véleményes javaslata mellett felterjeszti az egyh. ker. közgyűlés az egyházmegyékből hozzá beérkezett véleményeket és javaslatokat is, melyek bár egyben-másban eltérnek egymástól, de abban mindnyájan megegyeznek, hogy a konventi tervezetet, úgy a mint van, nem fogadják el.

Meg fogja-e találni a konvent úgy ezen, mint a többi egyházkerületekből is hozzá beérkezendő vélemények tömkelegében a leghelyesebb utat és módot? efelett bárki kételkedjék is, én részemről nem kételkedem.

Nem is ez a kétely adja most a tollat kezembe, hanem inkább azon vágy, hogy eloszlassak némely aggodalmat, mely ez ügynek gyűlési tárgyalása alkalmával épen egy konventi tag részéről fölmerült.

Az egyik aggodalom, mely felvetetett, az, mintha az országos gyámintézetnek ily módon, t. i. a meglevő gyámintézeti tőkék támogatásával és bevonásával leendő azonnali felállítása egy igen szép, bővülő kép ugyan, de a komolyabb vizsgálódás előtt szertefoszlik

1. Mert *nem alapul kellő számítás*on, pedig ily pénzügyi dolognál — a mint ezt mi is készséggel beismerjük — *első és legfőbb kellék a helyes számítás*, sőt ily dologhoz számítás nélkül fogni nem is lehet.

Csakhogy a számítás, mely ide szükséges, ne értsünk valami sublimis czikornyás számítás, hanem olyat, a mely egyszerű, tiszta és világos és sem lehetőség, sem igazságosság és méltányosság tekintetében kételyt nem hagy fent maga után.

Mi elismerjük, hogy a konventi tervezet számítása *alapjában* szinte ilyen egyszerű, tiszta és világos, mert 10 évig gyűjteni az egyházak s különösen a lelkészek magas fokú megadóztatása által egy tekintélyes tőkét, melyből 10 év alatt alig adatik ki valami, s csak 10 év után kezdeni az özvegyek és árvák rendszeres segélyezéséhez: ehhez semmi nagy pénzügyi tudomány nem kívántatik.

A mi pedig a konventi tervezetnek további mesterséges számításait illeti: itt sem vonjuk kétségbe, hogy ez a tervezet az intézetet a bukás ellen fedezi akkor, midőn nagyobb fizetéseket s illetve segélyezést csak oly esetekre helyez kilátásba, melyek a természet törvénye szerint csak nagyon ritkán s akkor is csak egy-két évi tartamra fordulhatnak elő: de az ily számítás egyfelől igazságtalannak, másfelől az „*özvegy-árva*“-gyámintézet valódi céljához méltatlannak találjuk.

Ezzel szemben a mi számításunk már nemcsak alapjában, hanem a kivitel tekintetében is igen egyszerű.

Mi ugyanis ezt mondjuk: „van az egyházmegyénél mintegy másfél millió forint gyámintézeti tőke, — melynél többet 10 év alatt is aligha gyűjthetnénk — tehát a segélyezést az első évi járulékok befizetésével, vagyis a második pénztári évben azonnal megkezdhetjük, minden segélyre jogosult özvegynek és árvának, ott is, a hol gyámintézet még nincs, ott is, a hol már van, egyenlő mértékben adván egy minimumként megállapítandó osztalékot, melyet

a körülmények szerint fokozatosan fogunk időnként a maximumig növelni; de a jövőt illetően, hogy t. i. a maximum mikor éretik el, magunkra obligót nem vállalunk, bár hiszszük, hogy, az aránylag igen rövid idő alatt el fog éretni. Mert az 57 egyházmegye közül 48-nak számbavéhető gyámintézeti tőkéje lévén, ezek saját tőkéik jövedelméből fogják az emelést eszközölni, a mi őket a multban szerzett jogaik alapján méltányosan megilleti s így csak 9 egyházmegye lesz, hol a gyámdíj növelésére a központból kell törekedni, hova a régibb egyházmegyei gyámintézetek által igénybe nem vett gyámdíj emelési járulékok s jövedelem-feleslegek visszafolyván, ott új tőke képződik tartalékul, mely a cél elérését meggyorsítja.

Szóval, a helyett hogy az első tiz évben rendszeres segélyezésre nem gondolnánk s csak tőkésítésre törekednénk: az egyházmegyénél levő összegeket vesszük oly tőkének, melyre nemcsak a maximum, mint a tulajdonképeni cél végleges elérésénél, hanem közvetve a tartalék tőkeképzésnél is biztosan támaszkodhatunk.

2. De hát épen az a második aggály, mely a legközelebbi e. ker. gyűlésen felvetetett, hogy *„nem olyan magyarok vagyunk mi, hogy jogainkból engedni tudnánk s az egyházmegyei gyámintézeti tőkékről valaha lemondanánk!”*

Hát, hogy bármely jogról, annyival inkább egy évtizedeken keresztül sok áldozattal összegyűjtögetett tőkéről senki önként, minden kárterítés vagy ellenszolgáltatás nélkül soha le nem mondott és nem is fog lemondani: ez teljesen igaz; de az is igaz, hogy ilyet rendezett társadalomban vagy jogállamban nem is szoktak követelni. Hiszen tudjuk, hogy az elévült, igazságtalan s a mai kor szellemével meg nem egyező jogok eltörléseért is kárpótolni szokták azok tulajdonosait; az emberiség vagy jobbágy-ság felszabadítása, dézmák eltörlése, vagy legközelebb a regálejog beszüntetése az állam részéről mind, ha nem is egyenértékű, de olyan a milyen kárpótlással viszonztatott.

Mi azonban a konventnek eddig kibocsátott két rendbeli tervezete közül egyikben sem tudunk ilyes valamit felfedezni — s így ama föltevés, mintha az egyházmegyék, melyeknél gyámintézeti tőkéek vannak, vonakodnának azokat kellő konzessziók mellett az országos gyámintézetbe beleolvasztani s így az utókorra is örökségül hagyni: ez a föltevés — mondom — meg nem állhat. Sőt épen az a baj, az okozza az ellenzést és keserűséget, hogy a mi ők nehéz fáradsággal és sok áldozattal összegyűjtöttek, most midőn már többé-kevésbé cél-

jának megfelel, egyszerre vagy akár lassanként megsemmisüljön.

„Do ut des“ ez az igazság és méltányosság elve s ha a konvent a most segélyezésre jogosult özvegyeknek és árváknak is rekompenzációt nyújt egyfelől a régi tőkéért, másfelől eddig megszokott gyámintézeti jövedelmeik elmaradásáért, úgy meg fogja látni, hogy nem lesz oly szűkkeblű egyházmegye, mely már csak a cél szentsége és magasztossága tekintetéből is netaláni előnyeiről le ne mondana és az országos gyámintézetbe egész tőkéjével bele ne menne.

Justus.

A socialismusról.

A socialismusról, mint aktuális, — úgy szólván — napirenden levő tárgyról napilapok hasábjain a dolog érdemét érintő és kevésbé érintő egész értekezéseket olvashattunk idáig is, sőt mi több, fölvetetett a kérdés egyházi lapjainkban is és pedig — ha jól emlékszem — a prot. egyházirodalom egyik tekintélyes organumában, a prot. szemlében, ilyen forma cím alatt: melyek a prot. lelkészek teendői a socialismussal szemben?

Magára a czikkre egyes részleteiben nem emlékszem, de úgy hiszem, — sőt ezt határozottan állítom is — hogy nevezett czikk tendenciája oda concludált, hogy megnevezze a prot. lelkészek teendőit a modern kor e beteges áramlatával szemben.

Szabad legyen ide vonatkozólag nekem is elmondanom e lapok hasábjain, a mit a kérdést illetően a socialismusnak és anarchismusnak — úgy szólván — gócz pontjain, Belgiumban és Hollandiában láttam, tanultam és tapasztaltam.

A socialismus eredetét vizsgálva, azt látjuk hogy kezdetben ez csak a munkás nép osztály körére szorított, kizáróan innen szedte anyagát, — hogy ne mondjam — áldozatát. Ma már azonban oly széles hullámokban terjed tova épen a magyar nemzettestnek is minden rétegében hogy számot kell vetni úgy az állam, mint az egyházkormányzat illetékes tényezőinek, mert a menyiben a socialismus, mai eltorzult alakjában karöltve az anarchismussal, a fönn álló állam-rend és kormányzat fölforgatására törekszik: ugyananyiban az egyházi téren való megkötöttség terhe alól is fölszabadítani igyekszik magát. S nagyon is illusorius felfogásra mutat az, ha az egyházi hatóságok negligálják, vagy épen semmibe se veszik a socialistikus tanok jelentőségét azon okból, mivel az őket s híveiket nem érdekli.

Hiszen csak a napokban hagyta el a francia sajtót a magyar nyelven kiadott, s minden ízében lázító képekkel ellátott anarchista káté, melynek zászlajára e szavak vannak fölírva: *„le a papokkal!”*

Imé, ma már a socialismus, a legrettenetesebb kiáltásokat végeredményező anarchiává fajulva, az irodalom terére is által viszi működését s propagandát csinál magának a világ összes nemzeteinél, mert úr és koldus, gazdag és szegény, boldog és boldogtalan a földkerekségen mindenütt van és lesz is az idők végéig, a szerint, a mint Ivezitónk megmondotta: „szegények mindig lesznek közöttetek!”

A körülményekhez, s viszonyokhoz alkalmazott ügyességgel gyökeret vert magának a socialismus már Europa minden államában, a hol csak alkalmas talajt

vélt találhatni, egyik helyt nyiltan, más helyt alattomban, itt vakmerően, amott óvatosan, egyik helyt államfők feje felett villogtatja meg a gyilkos tört, másik helyt fegyveres összeütközést provokál a hatalom és közrend képviselői s a fanatizált nép között.

Ma a társadalom szellemi életének ez a legdivatossabb betegsége, épen úgy, mint a fin de siècle gyermekeinek alapjában megromlott organismusában az idegesség, vagy a migrain.

Alapelve, melyet bombák és gyilkoló eszközök szörnyetegeivel akar megvalósítani, nem más, mint a mit a socialismus nagy nevű képviselője, az orosz Krapotkin herczeg Londonban meggyőződése teljes erejével kiáltott a világ fülébe: „meg kell semmisíteni minden emberi intézményt, összetörni az államfők koronáit, lábbal tiporni a zsarnokság alkotta jogrendet, melynek nincs e földön létjogosultsága!”

A társadalom csodálkozik a saját testén támadt azon fekély létrejövetelén, mely óriási arányokban haladva, végelpusztítással fenyegeti századok alkotásait s intézményeit.

Pedig a baj eredete épúgy kereshető belső, mint külső okokban. Azok a fővárosok szemét dombjain növekvő sápadt, vézna alakok, éltek első perczétől fogva gonosz környezetök cselekedeteit látva, bűnös beszédeit hallva, felelősségre épen nem vonhatók, ha az évek gyarapodásával, a teljes elhagyatottság s a társadalom kebeléből való kivetettség érzetében hasonló tettek véghezvitelére ragadtatnak és ösztönöztetnek. A társadalomnak azon nyomorultnak mondható nőalakjai, kik — úgy lehet talán saját hibájok — de nagyobb részt, csábító ajánlatok által megfogotva, estek áldozatul a bűnnek, ha a polgári társadalom rideg törvényei előtt csak megvettetést, s nem gyöngéd oltalmat találnak: oh akkor ne csodálkozzunk, ha van honnan merítenie anyagját a socialismusnak. Ne csodálkozzunk, ha akadnak egyes Santo nevű éretlen suhanczok, kik az életnek nyomorult oldalát ismerve meg, stoikus nyugalommal, — mondhatnám, hidegvérrel — villogtatják meg államfők s kormányzó testületek vezetőinek feje fölött a mérgezett hegyű tört, abban a biztos tudatban, hogy rosszabb sors úgy sem várhat rájuk a jelennél! Ne csodálkozzunk, ha az emberi életnek mezején még alig néhány mértföldet megtett gyerkőczök a meggyőződés erejével ordítják a remegő társadalom fülébe: halál read társadalom!

Mit bánja az a meggondolatlan ifju, ha feje hull is utánna! Mit bánja, ha guillotint alá kerül is! Ő csak azt tudja, hogy az eszmék harcizosai számára a dicsőség koronája van föntartva! Nézi, vagy bánja is ő azt, hogy e koronát a csöcselék, a népsöpredék adja! Ő csak azt tudja, hogy azokért az eszmékért, melyekért ő feláldozta magát, rajta kívül százan, ezren lelkesülnek, kik, ha ő vonakodnék, életököt adni készek érette mindenkor!

S a mi legszomorúbb, a sajtó — félreismerve hivatását — tápot ad a mozgalmak bő lére eresztett leírásával, a martýrok arczképeinek közlésével, az állelkesültség nagyobb irányokban való terjedésének. A tudomány egy-egy martýrjának halálesete alig képezi 5 sornyi megemlékezés tárgyát a világlapokban, ám de egy anarchista kivégzés, s azok részleteinek legminutiosabb leírása heteken keresztül foglalkoztatja őket. Párisban diszkiadásban jelennek meg az anarchista lapok Vaillant kivégzésének évfordulója napján, s herosztratesi dicsőségét rythmikus ódáknak zengik az ő eszméit örökség gyanánt által vevő anarchista lapok.

Ily körülmények között a pilosphia nem sokat

használ. De nem ismerhetjük el a socialisztikus és anarchisztikus tanok terjedése biztos ellenszerének a pusztá külerőszak eszközének használatát sem. A pusztá hatalom és durva erőszak eszközeivel nem fojthatjuk el, — ha csak tovább mérgesíteni nem fogjuk — a socialismust: gátat vetni az eszmék terjedésének, melynek már martýrjai is voltak, nem lehet külerőszakkal.

Itt positiv gyógyszer lehet és kell alkalmazni a beteg társadalom organismusába, hogy az őrző tanok terjedésének eleje vétessék.

Hatalmas gyógyeszköz erre nézve a *vallás* és a *vallásos nevelés*, mely az igazi, a jól felismert socialismussal voltaképp egy végeztél felé gravitál, s ez nem más, mint: keresése annak az útnak és eszköznek, mely az egyetemes emberiség boldogságra juttatásának eszméjével foglalkozik.

A napokban Hollandia hatalmas kikötő városa Rotterdam felé utazva, alkalmam volt találkozni s igen tanulságos beszélgetést folytatni épen e tárgyban egy igen fölvilágosodott és nagy képzettségű róm. kath. lelkészszel dr. Süssen-nel. Ha valahol van talaja a socialismusnak — mondá ő — úgy bizonyára van Belgiumban s Hollandiában. És épen a socialismus túlkapásai által legjobban fenyegetett emez országokban nem tesznek többé az államhatalmak egy mozdulatot sem azok megátalására, mert belátják, hogy az eszmék területén erőhatalommal működni, s a még forrongásban levő ideákat elnyomni akarni, nem czélra vezető eszköz. A nép fölvilágosítására van itt szükség, erre pedig leginkább képesek a lelkészek.

Mert hiába, bármit mondjanak is a modern kor legújabb áramlatának, a felekezetenküliségnek apostolai, bármint akarják is leszorítani az egyházat, a papság befolyását a társadalmi kérdések megoldását illetőleg, még is soha nem lehet tagadni, hogy egyedül a vallás, mely meglágyítani képes még a legkeményebb sziveket is, egyedül ez az, melynek szavát meghallja és megérteni képes tudós és tudatlan, művelt műveletlen egyaránt. Egyedül ez az eszköz az, melynek fölhasználásával jobb irányba lehet terelni a ferde eszmékkel telített egyéneket.

A vallásos érzelmek magvait kell elvetni munkás családok körében növekvő gyermekek szívébe, s aztán figyelemmel kísérni az elvetett magvak kicsirázását, s azok hajtásait.

A vallásosság tudatát kell elhinteni, vagy a hol lappangólag megvan, élesíteni és megeleveníteni munkás családok között.

A vallásos érzelem, Isten jóságában való hit, az abban való bizodalom költése képezik a támpontot, a melyre ha áll a társadalom, biztos gátat vethet a durva socialismus elé. Élő és munkás hitet kell élesíteni a reményt vesztett embereknél, kik a csüggedés beálló perczeiben, Isten és embertársaiktól elhagyatva érezvén magokat, bizony bizony nagyon hajlandók Jób felesége káromló szavait ajkokra venni: átkozd meg az Urat és halj meg!

A népet félrevezető és ámító izgatók ellenében használják a lelkészek a felvilágosítás és jóakarató batoritás, vagy a hol kétségbeeséssel állanak szemközt, a vigasztalás, és remény költés szavait. Tegyük hozzáférhetlenné hibeiket a romboló socialistákra nézve, hogy ezek ne vegyenek tért, ne kapjanak uralmat azok fölött. Mutassa meg minden lelkész — a cura pastoralis mezején, — ne csak szóval, de fáradságot nem kimélő tettel is, hogy ő valóban atyja, lelkiatyja, pásztora az ő gyülekezetének.

Nincs itt az államra nézve tér és alkalom a beavatkozásra, mert a mint ezt megteszi, önmaga alatt vágja a fát. Pusztá hatalmi eszközökkel rendelkezvén az állam, öldökölhet igenis eszmemartyrokat, de ezzel még nem teszi tisztává a maga házatájékát! A socialismus sok fejű hydra, s ha egy főt levágnak a sok közül, kettő nő helyette azonnal. Megrettenthetnek, elnémíthatnak egy pár embert, de száz új támad nyomában, kik az elnémítottak dicső halálából merítenek magoknak bátorságot elődeikénél nagyobb tettek véghezvitelére. Embereket igenis kivégeztethet az állam, de magát az eszmét, mely iránt egész nemzetek bizonyos rétege lelkesül, elvet, mely népek és országok társadalmában vert kitéphetetlen gyökeret, megsemmisíteni nem tud, mert arra nincs ereje. S ha még is ezt kísérlené meg, úgy azt vélem, helyesebben tenné, ha az ököljogot sanctificálná, hol nem a meggyőződés, hanem az erő és hatalom birtoklása biztosítaná valamely eszmének egy bizonyos körre, vagy akár egy egész társadalomra való rá oktroyálását.

Én ugyan soha nem hiszem, hogy a mi józan gondolkodású magyar népünk a socialismus alapostolai által valaha oda engedné magát vezetetteti és ragadtatni, hogy a fönnálló társadalmi rend ellen agitáljon. És nem hiszem, hogy a becsület magyar népre, melynek értelmesebb és felvilágosodottabb gondolkodás módjához idegen lázítóknak oly nehéz hozzáférközni, nem hiszem ismétlem, hogy e népre befolyást tudjanak gyakorolni, annál kevésbé hogy uralmat vegyenek fölötté, idegen nemzetek megromlott társadalmából átültetett mótelyező tanok.

A veszély tehát — nem tagadhatjuk — nálunk még hál' Istennek nem épen imminens. De nagyon jó lesz ám ezzel idejekorán számot vetni, jó lesz addig tenni, és megakadályozni a veszély bekövetkeztét, míg az nem fenyegető, mert ha egyszer bekövetkezett a baj, ha a nembánomság, a nemtörődömség óráinak vége lett, akkor aztán alaposan kisírhatja magát a megcsalatkóztott remény!

Ha tehát nálunk is észlelhetők lesznek a socialismusnak, — a haladó kor eme rakoncátlan szülöttének — nyilvánulásai, akkor a magyar lelkészek, protestánsok és katolikusok, felekezeti különbség nélkül tegyék meg a magokét! világosítsák s győzzék meg a népet, mely a tanítást, s a jóakaratu utbaigazításnak szavát egyedül papjától veszi és hallgatja meg szívesen. Ott, a hol az államhatalom eszközei elégteleneknek bizonyultak, lépjen előtérbe a vallás, lépjen elő az egyház a maga eszközeivel, melyek a szívre s az értelemre hatnak. Itt tenni kell gyorsan. A protestáns lelkészek tehetnek sokat, nagyon sokat tehetnek, — ha akarnak. Mint egy találó francia példabeszéd tartja: il n'a que vouloir pour pouvoir! Tenni kell itt, még pedig nem egyenként, hanem összesen! Non nomine, sed actione mutassuk meg, hogy mi a nép atyja vagyunk! Itt, e terén a protestáns lelkészek egyetemének kell kézbe venni a munkát. S meglássuk, ha ez megtörténend, akkor nem fogunk többé olvasni bombákkal való biliardozásról s palotáknak légberöpitéséről „érdekfeszítő“ cikkekkel!

Egy lelkész itt nem tehet sokat. Azzal, hogy Nagy-Kállóban gyakoroltatik a kura pasztorális, Oroszára felől még nincs elhárítva a fenyegető veszély! Egy lelkész működése épen olyan volna itt, mintha valaki egy koronát bedobna Pesten a szegények perselyébe, azzal a meghagyással, hogy ez összeg a főváros 10 kerületének legszegényebbjé közt sürgősen kiosztandó!

Én azt hiszem, nemcsak, hanem erősen meg vagyok felőle győződve, hogy ilyen irányu munkálkodás után nem fognak többé ismétlődni azok a sajnálatos és

mélyen elszomorító jelenségek, midőn a fölbujtogatott nép, — úgy szólván — nem is tudva miért, fejfelé megy neki a városháza falainak, s véres harcz színnyévé teszi a ref. templom környékét! Vigyázzunk és tegyünk addig, míg el nem mulik előlünk a cselekvés ideje!

Hollandia. Rotterdam.

Harsányi Sándor.
ref. missionárius lelkész.

✠ TÁRCZA. ✠

A Zsidókhöz írt levél kritikai és bibliai theologiai szempontból.

(Folytatás.)

A hitről és a hit példányképeiről.

11. r. Az a buzdító szózat, melyet az író a 10. rész záradékában a levél olvasóihoz intéz, mondván: „Mi hit emberei vagyunk az életnek elnyerésére“ — most a legjobb alkalmul szolgál arra nézve, hogy előadja a hit lényegét, természetét és tulajdonságát s egy szersmind felmutassa azokat az igazi hithősöket, a kik túrve, engedelmeskedve és kitartva várták s bizonyosnak tartották az ígért megvalósulását. Nem az tehát a czélja, hogy dogmatikailag körvonalozott meghatározást adjon a hitről; mégis oly szabatosan, találóan és szinte kézzelfoghatóan szól a hit mivoltáról és erejéről, mint a hogy ezt csakis magától a mélységes szellemű Pál apostoltól várhatnók.

A „hit reménylett dolgoknak bizonyossága, nem látott dolgokról való meggyőződés“. Mivel nem kizárólag a keresztyéni hit fogalmát, hanem általában a hitet határozza meg, ezért mellőzi a névelőt és nyomatékosan hangoztatja a mondat élén az εστιν kötőigét (épen így I. Tim. 6, 6. Lk. 8, 11). „Reménylett dolgoknak bizonyossága“ a hit annyiban, a mennyiben a hit azokat a dolgokat, a melyeket csak remélünk, a melyeket csak epedve, vágyva várunk, példának okáért bűneinknek bocsánatát, testünknek feltámadását és az örök életet, mindezt valóban bizonyosnak tudja. És „nem látott dolgokról való meggyőződés“ a hit azért, mert a miket szemünkkel nem látunk, sem egyéb érzékeinkkel fel nem foghatunk, mint a minő Istennek léte és tökéletességeinek nyilvánulása, mindezt tényleg igazaknak tartja és vallja.

ὑπόστασις Chrys., Theod., Oecum., Theoph. szerint = οὐσία, lényeg; Vulgata és Augustinus szerint substantia; Vatablus így magyarázza: rerum, quae sperantur, essentia; Faber Stapulensis, Erasmus, Kálvin szerint fundamentum; Castellio és Paulus szerint subjectio, a távollevőnek mint jelenben létezőnek, szemünk elé állítása; Luther, Camero, Grotius, Bleek, de Wette, Lünemann nézetéhez csatlakozva, mi így fordítjuk: bizonyosság, megbizonyosodás.

ἔλεγχος az ἐλέγχειν eredménye = meggyőződés; Chrys., Oec.: ἀπόδειξις; Theoph.: δεξις καὶ φανέρωσις; Vulgata: argumentum; Augustin.: convictio; Kálvin: demonstratio.

πραγματων-t az οὐ βλεπομένων-hoz fogjuk. A mondatban alany πίστις, állítmány ἐλπίζ. ὑπόστ. és πραγμ. ἐλ. οὐ βλεπ.

Ilyen természetű és tulajdonságú hitnek birtokában (ἐν ταύτῃ) nyertek bizonyosságot az ő szövetségi ősök affelől, hogy kedvet találtak Isten előtt (2. v.).

Ez általános jellemzés után felsorolja az író a hitnek példányképeit, midőn előzetesen a 3. versben Istennek világteremtői munkájára mutat rá, mint olyan tényre, melyet egyedül hit által érthetünk meg. Tekintettel a Genesis előadására, azzal egyezőleg hirdeti, miként a világot Isten teremtette az ő beszéde által, a végett, hogy az ő örök tanácsvégzése szerint még a látszata is kikerülve legyen annak a vélekedésnek, mintha a látható világ, már előbb meglevő anyagból állott volna elő. Ezt a csodatényt kizárólag hittel képes felfogni (νοεῖν) az ember.

Ábel, Énók, Nóé (4—7. v.). Ábel áldozata (Gen. 4, 3 kk.) épen azért volt nagyobb, kiválóbb becsű Isten előtt, mert Ábel hitt, Kain ellenben hitetlen vala. Ama hite által (δὲ ἦς sc. πίστεως) nyert bizonyosságot Isten-től affelől, hogy áldozata kedves, ő maga meg igaz. Az igazság pedig egyedül hitből van. És azon hite által — noha már meghalt — még beszél (ἔτι λαλεῖ) Ábel; beszél, mint akkor, midőn az ő ártatlanul kiontott vére égre kiáltott megtorlásért.

Énók, hitéért ragadtatott fel elevenen az égbe (Gen. 5, 21—24) miként Iliyés (2 Kir. 2), a végett, hogy ne kelljen neki a halál fájdalmait elszenvedni. Az ő mennybe-ragadtatásának biztos előfeltétele volt az a hit, mely által kedvet talált Isten előtt. Chrysostomus arra a kérdésre: Miként ragadtatott fel Énók hit által a mennyekbe? így felel: ὅτι τῆς μεταθέσεως ἢ εὐαρεστῆτος πίτια, τῆς δὲ εὐαρεστήσεως ἢ πίστεως. Ebből a tényből ezt az általános érvényű igazságot vonja le az író: Hit nélkül lehetetlen kedvességet találni Isten előtt; mert a ki Istenhez akar járulni, annak hinni kell az ő valóságos létezésében (ὅτι ἔστιν), hogy ő mint mindenható, mindentudó személyes bölcs fővalóság él és hogy a hozzá folyamodók sóhaját, kiáltását meghallgatja, őket idvezíti.

Nóé hittel készített, jámbor előrelátással, Isten szava iránt való feltétlen engedelmisségben (ἐδλαβήθεις), a közelgő romlástól (τὰ μηδέπω βλέπομενα) leendő megszabadulás czéljából bárkát s e hit által (δὲ ἦς sc. πίστεως és nem σωτ., vagy κ.β.) kárhoztatta, azaz ítélte kárhozatra méltónak a hitetlen, bűnös embervilágot (τ. κόσμον) és hit által lett örököse a hit szerint való igazságnak (Gen. 6, 9), mely az evangyéliomban hirdetett igazsággal egy és ugyanazon igazság.

Ábrahám és Sára (8—12. v.). Isten iránt érzett odaadó, hívő bizodalommal engedelmeskedett Ábrahám, midőn Isten azt mondá neki, hogy hazájából, nemzetsége közül menjen el arra a földre, melyet mutatand neki (Act. 7, 2. 3.). S bár nem tudta, hova, merre tér, mégis engedelmeskedett a felhívásnak (καλούμενος ὀπίχουσεν h. ö. Gen. 12, 4 kk.). Az ő Isten iránt való rendületlen bizodalmanak bizonyítéka továbbá az is, hogy ő a tulajdonául ígért földön úgy lakott mint idegen, jövevény, zsellér (9. v.): sátorokban, mint azok szoktak, a kiknek

nincsen állandó saját otthonuk, holott pedig fiával Izsákkal, meg Jákóbbal együtt ígérteképen örökségül nyerte azt a földet. De hát ő nem is földi muló vagyona, nem ideiglenes hazára, hanem mennyei örök jó birására, állandó romolhatatlan égi otthonra váraozott (10. v.); várta a hordozható, roskadozó és szétomló földi sátor ellentétét, azt a fundamentomokkal bíró, erős és rendületlen várost, a mennyei Jeruzsálemet, mely nem más, mint Isten országa, melynek teremtője Isten.

Sára is, noha kezdetben, midőn értesült az ígértek felől, hogy fia születendik, hitetlenséget árult el: *hittel nyert erőt* ahhoz, hogy magva, azaz gyermek-utódja támadjon és bár már az előrehaladott korával együtt járó fogyatkozások ellenkezőt igazoltak, mindezek ellenére (παρὰ καρὸν ἰλακίας) szült fiat, mert hűnek tartotta az ígértevetőt (h. ö. 10, 23). Sára hitének álmétkodást keltő következménye lón az, hogy ő ösanyjává lett annak a nagy népcsaládnak, melynek tagjai Ábrahám-tól mint ősapától (ἀπὸ ἐνός) és pedig tegyük hozzá (καὶ ταύτα), az apaság szempontjából már élettelen embertől (γενεαρομένος R. 4, 19) származtak, a kiknek száma az ígértek (Gen. 13, 16; 15, 5; 22, 17 stb.) szerint annyi, mint csillag az égen, meg mint a tenger-partja mellett a fővény (11. 12. v.).

Mit mondunk hát ezekre? Azt, hogy ők hitben éltek, hitben is haltak meg mindnyájan (13—16. v.). Nem nyerték el, nem látták, nem élvezték itt alant az ígérteket: de hittel fogadták, hittel tapasztalták, hittel bírták azt. Mint a vándor, ki távol messze tájakra készül, ámbátor nem tudja, nem is sejtí, mit rejt számára a titokzatos jövő, mégis az Urban bizva, jó reménységgel és erős hittel útra kél s az elérni óhajtott czélt vágyva köszönti: olyan módon cselekedtek ezek a hívő vándorok és idegenek is. Magok bevallották, hogy idegenben laknak e földön; mert hazát kerestek. És ám ha földi haza után néztek volna, volt volna elég kedvező alkalmuk és idejük arra, hogy elhagyott honukba visszatérjenek; de ők jobb és enyészhetetlen hajlék után epekedtek, tudván, hogy Isten állandó hazát, békességes otthont ígért és ad is nekik. Ez volt az ő hitök. Ezzel a hittel kelí nekünk is — kik itt csak roskatag sátorban lakozunk — ama mennyei hajlék felé tekintenünk, a melyet készített és készen tart számunkra a mennyei Atya.

A mi különösebben Ábrahámot, a hívő pátriárkát illeti, még arról a minden emberi készségét és engedelmisséget felülmúló tényéről emlékezik meg a levélíró, a melyet ez az agg édes apa, az ő féltve őrzött kedves fiának, az ígértek választott örökösének, egyedüli törvényes utódjának feláldozása alkalmából tanusított (17—19. v.). Ekkor, az ő hitének tűzpróbája idején (πειραζόμενος) lett tényleg nyilvánvalóvá, hogy *Ábrahám hitt Istenben!* Hítte, hogy az a mindenható bölcs Isten, a ki neki Izsákban fiut ajándékozott, ennek megáldoztatása esetén is be fogja váltani ígérteket. A miért is (ὄθεν causative) ezt a hitből fakadó, hittel teljes tettet azzal jutalmazta meg Isten, hogy Ábrahám Izsákot sértetlenül,

életben visszanyerte (*ἐχομίστω*), mint előképet, typut (*ἐν παραβολῇ* Luth.: zum Fürbilde), mint az ő magva gyanánt testben megjelenendő Messiásnak áldozati halálára és feltámadására czélzó bizonyágtételt. (Igy értelmezik az *ἐν παραβολῇ* kifejezést Primas., Erasm., Vatabl., Ebr., Bisp. és többen is).

Izsák, Jákób, József (20—22. v.). Izsák, midőn megáldotta fiait (Gen. 27.), hittel tekintett a jövőbe. Hite épen abban nyilvánult, hogy teljes bizodalommal nézett a még csak távol levő jövő elé. A két fiu közül előbb említi az író Jákóbot, a ki ifjabb létére előbb részesült az apai áldásban, mint az idősebb Ézsau, de meg Izraél népe történelmében is Jákóbot illeti meg az első hely.

Jákób az ő halálának közalgésekor szintén nem történetesen, hanem hittől vezéreltetve cselekedett, midőn József fiai közül az ifjabb Éfraimot előbb áldotta meg és azután az idősebb Manassét (Gen. 48). Unokáinak ezen megáldásakor épen úgy, mint az azután bekövetkezett haldoklás idején, hitéről tett kétségtelen bizonyosságot. Ezt hangsulyozza írónk is a hívő pátriárkára vonatkozó eme tételben: „És leborult (Jákób) az ő botjának végire“. A gondolat az, hogy Jákób, az ő hite tényének megtörténte után, részint testi bágyadtsága miatt, részint és még inkább Jahve iránt érzett benső halával eltelve fáradt fejét a kezeivel tartott botjának a végire lehajtván, imádattal gondolt az Örökkévalóra, a ki erejét az erőtelenebben oly igen megdicsőíti.

A LXX a Gen. 47, 31-beli hammittah (= nyoszolya) helyett hammatteh-t (= bot, *ῥάβδος*) olvasott és fordított; ezt a fordítást idézi — mint rendesen — írónk is. Károli fordítása — Gen. 47, 31-ben: „leborulván az ő ágyának fejére“; Zsid. 11, 21-ben pedig: „imáda (az Istent) az ő istápjának végéhez támaszkodván“ — mind a két helyen hagy fenn kívánni valót. Egyébiránt akár *mittah*, akár *matteh* mellett maradjunk, a tény és a gondolat lényegileg egyaránt ugyanaz, nevezetesen ez, hogy Jákób a halál láttára bizonyosságot tett hitéről s imádvá borult le az ő Ura Istene előtt.

József az Ábrahámnak tett ígéret beteljesülésében vetett hittől áthatva intézkedett élete fogytán affelől, mi történjék az ő tetemeivel (Gen. 50, 26 h. ö. 15, 13—16). Rá nézve Egiptom, minden dicsőségével egyetemben, nyomorúság földje volt s mivel ő az ígéret megvalósulásában *hitt*, megeskette Izraél fiait, hogy vigyék el onnan magokkal az ő tetemeit, a mely fogadalmat Mózes híven teljesített is (Exod. 13, 19).

τελευτών = ἀποθνήσκων. Valamiről említést tenni — *μνημονεύειν* és pedig itt a genitivus helyett *περί*-vel, ad analogiam *μνήσθητι* *περί* *τινος*. — Összevonás nélkül áll *ὄπτιων* e helyett *ὄπτων*, még Mt. 23, 27; ez az alak különben görög prózairóknál is fordul elő.

K Ö Z É L E T Ü N K .

A tiszántúli református egyházkerület
egyházi értekezletének
alapszabálytervezete.

1. Az egyházi értekezlet célja.

Célja az értekezletnek az evangyéliomi világosság, krisztusi szeretet, keresztyéni életközösség terjesztése; a lelkiismeret-szabadság, vallásos buzgóság, protestáns

áldozatkészség fejlesztése, fokozása és erősítése, az egyháztársadalmi élet felvirágoztatása.

2. Az egyházi értekezlet eszközei.

A fent kitűzött czél elérése végett évenként az értekezlet közgyűléseket tart, lehetőleg és felváltva oly helyeken, hol a prot. öntudatot ébreszteni s erősíteni kell. A közgyűlések isteni tisztelettel, felolvasásokkal, szabad előadásokkal felváltva tartatnak.

Az értekezlet egyik fontos eszköze a sajtó; evangyéliomi világosságot terjesztő iratok, hírlapok kiadása és meleg támogatása.

3. Az egyházi értekezlet tagjai.

Az értekezlet tagjai lehetnek az ev. ref. egyház mindazon férfi és nő tagjai, kik az egyesület czélját előmozdítani óhajtják, neveiket az elnökségnél bejelentik s a mérsékelt tagsági díjat lefizetik.

A tagok lehetnek:

a) Alapítók, kik az egyesület pénztárába legalább száz forintot befizetnek, vagy az összegről az elnökséghez alapító levelet adnak be.

b) Rendes tagok, kik évenként egy forint tagsági díjat fizetnek.

4. A tagok jogai.

Minden alapító és rendes tag az értekezlet közgyűlésén szólási, szavazati, indítványozási joggal bír; továbbá joga van interpellációkhoz, valamint ahhoz is, hogy az egyesület pénztárának állásáról meggyőződést szerezhessen.

5. A tagok köteleességei.

Minden tag köteles — a mennyiben elháríthatlan akadályok nem gátolják — az évi közgyűléseken megjelenni, ott az értekezlet munkájában résztvenni s általában az egyesület czélját és érdekeit tehetsége szerint előmozdítani.

6. Az értekezlet tisztviselői.

A) Elnök,

B) két alelnök,

C) két jegyző,

D) egy pénztárnok, kiket a közgyűlés szótöbbséggel választ.

7. Elnök tiszte.

Az elnök, vagy akadályoztatása esetén az alelnök, — kik évenként választás alá esnek — hívja össze a közgyűlést, évenként egyszer, rendkívüli esetekben többször is. A közgyűlésre felolvasót és prédikátort kér fel. A gyűléseken elnököl, s azon kívül az egyesületet képviseli s annak ügyeit a jövő gyűlésig vezeti.

Elnök gátoltatása esetén az az alelnök helyettesíti, ki a közgyűlésen több szavazatot nyert; ha ez is gátolva lenne: az elnökség teendőit a másik alelnök végezi.

8. Jegyzők tiszte.

A jegyzők a közgyűlések jegyzőkönyveit vezetik, s közülök az, kit ezzel a közgyűlés megbíz, a jegyzőkönyvet vezeti, s a kivonatolást teljesíti.

9. Pénztárnok tiszte.

Pénztárnok az egyesület pénzeiről pontos számadást vezet, évenként a közgyűlés által kiküldendő számvizsgáló bizottság elé bevétel- és kiadásról okmányokkal felszerelt számadást terjeszt. Kiadást csak elnöki utalványra tehet. Választása három évre terjed.

10. Egyházi értekezletek viszonya.

A kerületi értekezlet, az egyházmegyékben és egyházközségekben alakítandó egyházi értekezletekkel szerves kapcsolatba hozandó.

11. Záradék.

Ha bármikor az egyházi értekezlet, mint ilyen, megszűnnék, s valami pénzmaradvány felett kellene rendelkezni, az egyesület vagyona az országos gyámintézet javára lesz fordítandó.

Kelt Nagy-Kálló, 1894 január 22.

Lukács Ödön,
biz. elnök.

Görömbei Péter, Biki Károly,
biz. tagok.

Könyvismertetés.

Anyag és Szellem. Bölcsészeti-csillagászati tanulmány, írta Kármán Pál. Budapest. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája 1895. 8° 134. lap.

Korunknak igazán dicséretére válik, hogy a tudományokat népszerűsíteni igyekeznek. Míg hajdanta a bölcsészet, sőt még a theologia is bizonyos iskolák kőfalai közé volt zárva, hová az avatatlanoknak be sem volt szabad kukkanniok: ma már a bölcsesség követ útön-útfélen árulják. Egész sorozatát ösmerjük az úgynevezett „népszerű katechismusoknak“, melyek kérdésekben s feleletekben tárgyalják a legelvontabb tudományokat is. Van „népszerű egészségtan“, „népszerű csillagászat, természettan“ s ki tudná hirtelenében elősorolni, hányféle alakban kísért a népszerűség, hogy a nehéz tudományokat mintegy tölcserrel öntse a nép fogékony agyába. Hát nem tudjuk, hogy e divatos eljárásnak van kétségtelenül előnye is, de bizonynyal talán még több hátránya, a mennyiben felületes ismeretet nyújt. Hogy csak egy példával illusztráljuk, megveszi a „Népszerű Orvos“-t a laikus ember. Ezentúl nem kell búsásan fizetni a doktort. Gyógyítja magát és másokat is, de aztán úgy elgyógyítja, hogy abban ugyan nincsen semmi köszönet.

Elvitázhatatlan tény az is, hogy az előadási kedves modor bizonyos bűverőt gyakorol az olvasóra, az író a maga elvont nézeteit, elméletét mintegy behizelgi kedélyünkbe s gyakran a legképtelenebb állításokat is, mint megdönthetetlen igazságokat tekintjük. Ez a kedves modor teszi olvasottá Verne-t, Flammarion-t sat. S azokat, kik ily módon akarják megkedveltetni a mélységes tudományt, részünkről nem is kárhoztatjuk. Csak aztán azt ne követeljük tőlünk, hogy állításaiknak mindenben hitelt adjunk s egyes tételeket, kedvenc elméleteket apodictice hitelesekül fogadjunk el. Gyönyörködünk a kellemes olvasmányban, szórakozunk addig, a míg lapozzuk, de az író másfelől ne követelje tőlünk a meggyőződést. Már pedig egyik-másik író, úgy látszik, szeretné ezt magának vindikálni, a mennyiben nem azért ír, hogy mulattasson, egy pár kedves órát szerezzen. Célja: a meggyőzés, elveinek reánk erőszakolása.

Nem merem, nem akarom hinni, hogy Kármán Pált ez a szándék vezérelte volna. Ő egy tanulmányt kedveskedik a közönségnek. Kellemes, vonzó előadásban fejtegeti a legnehezebb kérdéseket, legtöbbször általános, ösmert tételekkel, nevesebb írók műveiből vett idézetekkel fűszerezve azokat. Művét tanulmány helyett inkább „*elmefuttatásnak*“ szeretném nevezni. Azt hiszem: eredetiséget maga sem követel. A legnagyobb rész e műben idézet; az, a mi teljesen s önállóan a szerzőé, aligha tehető többre egy ívnel. De hát ezt nem megrovásképen mondjuk. Egy anthológiának ügyes összeállításáért az írókat szintén megilleti az előismerés és a köszönet.

Nézzük tehát először is, mi a szerző célja. A mint maga is állítja, útírányt óhajt kijelölni azon cél eléréséhez, hogy miképen lehetne a bölcsészeti a természettudománytal megegyeztetni? Itt azonban nem állapodik meg. Egy nagy lépéssel tovább megy, a mennyiben a bölcsészeti és természettudományt a kijelentett vallással is szeretné összeegyeztetni.

E fontos tárgyról századok óta a leghírnevesebb tudósok már egy egész könyvtárt írtak. Egyik kevesebb, másik nagyobb tudományos apparátussal. De az én nézetem szerint legalább mindegyike eredménytelenül. Az eszméket teljesen tisztázni, teljes világításba hozni egyiknek sem sikerült, mert a hit a tudás körén túl esik s mihelyt az a tudás körébe vág, megszűnik a hit. Bölcsészeti, természettudományi megvan a maga pozitív iránya, midőn a végok s az okozatok felől vizsgálódik. Midőn azonban bizonyos határig elért: ott megállapodni kénytelen, mert azontúl a hit magasztos régiója kezdődik, hová a földi ruhába öltözött s földi szövetnek fényénél vándorló s kutató bölcsészet és természettudomány nem érhet el. Mindamellett nem vonjuk kétségbe az összeegyeztetési kísérletek jogosultságát, sőt szívesen beösmérjük, hogy ez a kísérlet bizonyos tekintetben szükséges is, a mennyiben az embert csakugyan előbbre viszi a tökéletesedés lépcsőjén. Minden ilyen törekvés emeli az ember szellemét s egy-egy vívmánnyal gazdagabbak leszünk, de azért a legszebb hypothesisok is gyakran századok multával válnak be igazságokká, viszont vannak oly hypothesisok is, melyek minőségükönél fogva soha sem cserélők föl ezen lényegöket. És ez jól van így. Helyesen rendezte be így a világot az Istenség mindenható keze. Ha látnók az Istent: meg kellene halnunk. De még a világot sem ösmerjük. Csillagászati ösmereteink bár meghatározzák is a csillagok távolát, bár vándoroljunk naprendszerrel a másik naprendszerig: nem képesek elosztatni az azokat elborító ködfátyolokat teljesen. A leghírnevesebb csillagászok hypothesisai egymásnak gyakran ellentmondanak. De magát az embert sem ösmerjük teljesen. Ez a csodás lény, a ki legközelebb áll mi hozzánk, szintén ködfátyolképbe burkoltatott a gondviselés által. Darabokra boncsolhatja az anatómus, kísérheti a szellem és lélek törvényeit a psycholog, de az eszmék születési székhelyét, az indulatok, érzelmek műhelyét csak sejtí, de nincs még s nem is lesz kezében az a kulcs, mely a titkos műhelybe vezesse. Ezt a kulcsot magánál tartja Istenünk.

Ily érzelmek s behatások közt tanulmányoztam át szerző művét s azon meggyőződéssel tettem le, hogy bizony az ő békítési kísérletei sem sikerültek. De másfelől azt sem tagadhatom el, hogy mint kellemes olvasmány gyönyörködtetett, mert azt, a mit Istenről, emberről, világról tudni lehet, az előtte álló adatok hátnazából elég ügyesen szemelte, válogatta ki, de mindenesetre nagyon is kivonatossan. Nem tudom, ösmeri-e szerző „*Isis, Der Mensch und die Welt*“ című négykötetes munkát. Ajánlom figyelmébe s meg vagyok felőle győződve, hogy esetleges második kiadásnál, ennek adataira is támaszkodva, műve sokat nyer erőben s tartalomban. Ha én szerző művét egészében s igazán részletesen bírálhatnám: az íróénál jóval terjedelmesebbre húzódnék bírálatom, mert egyes állításait jelentékenyen ki kellene bővítenem. Általa nem említett érvekkel kellene azt kiegészíteni. Hol az ő nézetei az enyéimmal s aztán meg a kijelentett vallás tantételeivel ellentétben látszanak állani, szintén hosszas fejtegetésbe kellene bocsátkoznom, a mi túlhaladná a bírálat keretét s szintén egy egész

tanulmányt képezne. Kénytelen vagyok tehát röviden csak azokra szorítkozni, a mik okvetlenül szükségesek arra nézve, hogy az olvasó magának a 134 lapra terjedő munkáról világos képet alkothasson.

A munka három fő szakaszra oszlik. Az első szakaszban egy lapra terjedő tartalomban megösmerteti szerző fentjelzett célját. A második szakaszban az „Isten, világ és az ember“ czíme alatt először is rövid vonásokban vázolja az ó-kor népeinek vallásos hagyományait, hitregéit s a bölcsészeknek nézetét föl Arisztoteleszig az Istenség fogalmáról, a világról s abban az emberről. Nincs oly bölcsészeti munka, hol ezek az előismeretek vagy rövidebben vagy hosszasabban elő nem volnának sorolva. Én a magam részéről ehez a szakaszhoz illőnek tartottam volna a magyar mithologia némely adatait is felsorolni, melyek egyenrangba helyezik őseinket az ó-kor egyes ragyogó bölcséivel. Aztán Mózesnek, Jézusnak tanításait sorolja elő, majd az új-kor bölcsészeteinek nézeteivel számol be olvasóinak, a nélkül azonban, hogy itten a maga önálló nézetének kifejezést adna. Sőt nem találok szerencsés kivételnek azt sem, hogy az új-kor bölcsészetei közül csakis azoknak ad helyet, kik inkább az anyag-elviség védői gyanánt szerepelnek s nemhogy erősítenék, de még inkább lerontják a kijelentett vallás Istenségét. Egyedül Bacon az, ki inductív bölcsészeti rendszere mellett is lándzsát tör a kijelentett vallás védelmére. Nem argumentumokkal áll elő ő sem, de a hitre fekteti a fő súlyt, midőn egyes értekezéseinek befejező szavai imádságokba olvadnak át.

Sajnálom, hogy szerzőnek nem volt kezénél s talán nem is ösmeri Max Pertynek „die Natur im Lichte philosophischer Anschauung“ című, az övéhez hasonló irányú, de határozottan erős tudományos alapon álló szép munkáját. Az istenségnek eszméjét, Istennek a világhoz s emberhez való viszonyát egyetlen műben sem olvastam még szebben s alaposabban ösmertetve, mint ebben. Ez jelzi szabatosan az útírányt. „Isten“, — mondja Perty — a mindig egy, soha sem lett, soha sem leendő, a magában absolut egy kijelenti magát nemcsak a természetben, nemcsak a népek történelmében, de az egyesek életében is. Ha az isteni lélek az emberivel rokon nem volna, létezésének sejtelmére sem juthatnánk. Az ő végtelen ereje ébreszti föl a mi véges erőnket s mivel ő az ő-értelem, a czélok szerint teremtő, a mindenkifölött szent: épen ezért ösmerhetjük föl mi is e világban az értelmet, a czélszerűséget és az erkölcsi törvényt . . . így születik meg bennünk is az ő létezésének tudata.“ Majd tovább: „a mint minden egyes parányban ennek összes életét, az égitest pályájának minden egyes pontjában annak egész pályafutását szemléli: azonképen a léleknek minden gondolatában annak természetét, multját, jövőjét látja és ösmeri, mert reája nézve tér és idő nem létezhetik. Minden a mi történik, ő előtte nem lehet titok. Az ő személyiségét nem föltételezheti a világ, mint a mi véges egyéniségünket. Gondolkozása nem hasonlítható a véges egyéniség gondolkozásához.“ Így határozza meg egy nagynevű természettudós az Istent s ez a meghatározás csakugyan nem jön ellentétbe a kijelentett vallás Istenségével. Valóban azt óhajtottam volna, ha szerző nem állapodik meg az anyag-elvűek nézetének felmutatásánál, mert a mint műveiből látszik, ő épen azokat támadja meg, de itt ezen a helyen, a hol leginkább kellene őket ostromolni, megengedi, hogy sértetlenül vonuljanak el s löjjék ki lövegjeiket.

(Folyt. köv.)

Könyves Tóth Kálmán.

IRODALOM.

A „Csokonai Kör“ Évkönyve 1890—1893. évekről.

A debreczeni „Csokonai Kör“ megbízásából szerkesztette dr. Tüdös János, az irodalmi szakosztály titkára. Debreczen. 1894. A három év óta jótékonyan működő Csokonai Kör első évkönyve 282 lapnyi terjedelmes kötetben s valóban élvezetes és gazdag tartalommal, jelent meg. Méltó a körhöz, mely kiadta és a célhoz, melyet zászlajára tűzött. A közlemények egyrésze a kör ülésein olvastatott fel. Sok szép elbeszélés és költemény nyert helyet a kötetben, melyeknek szerzői között szép-irodalmunk jelesei, a toll elismert mesterei (Vértesi Arnold, Gáspár Imre, Szabolcska Mihály, E. Kovács Gyula) mellett egész sereg előretörő, tehetséges íróval (Vértesi Gyula, Benedek János, dr. Tüdös János, dr. Boldizsár Kálmán, Sz. Budai Etel, Jánossy Zoltán) találkozunk. Kiválóan értékesek és tanulságosak a kör elnökének, Géresi Kálmánnak literaturai és historiai felolvasásai: Csokonai kora; Budenz és Debreczen; Dobozi István debreczeni bíró levelezései a grf. Károlyi levéltárban. A Péterfia. Ez utóbbihoz egy 1359-ben kelt oklevél phototypicus facsimiléje is van csatolva s maga az egész közlemény nagy becses bir. Közelebből azt is megtudjuk belőle, hogy Péterfia, helyesebben Debreczeni Jakab volt az, aki főiskolánk helyén hajdan ferenczrendi krastromot alapított, melyben a barátok tanítottak, kik a reformáció idején, mint pl. Sárospatakon is valószínűleg elsőben vették fel és terjesztették tovább a megtisztított vallást, minek már Révész Imre is kifejezést adott. Az Évkönyv egyéb közleményei: Csokonai Vitéz Mihály egy eredeti levele *Komlóssy Arthurtól*; *Schliemann* egy szépen, vonzó stylussal és nagy készütséggel megírt életrajz tanulmány *Dóczi Imrétől*; Besse nyei Anna, a mult század egy kimagasló női alakjának kedvesen rajzolt jellemképe *Könyves Tóth Kálmántól*; A debreczeni disputa dr. *Kardos Alberttől*. Az unitárius szellemű „Válaszúti komoedia“ névvel ismeretes iskolai drámát tárgyalja. „Debreczen 1945-ben“ szellemes elmefuttatás dr. *Balkányi Miklóstól*; „Bünesetek Debreczen multjából“ tanulságos korrajz tanulmány *Zöld Mihálytól*. Közelről érdeklí főiskolánkat a benne felhozott s leirt 1648-iki diák zendülés. A kötet végén közölve van a Csokonai Kör tagjainak névsora. E szerint az alapító tagok száma 40, a rendes tagoké pedig 316. Kívánjuk a kör további virágzását!

Hallei emlékcsokek. A halléi egyetem 200 éves fennállásának jubileuma alkalmára. Összegyűjtötte *Kruppec István*, pozsonyi theol. m. tanár. Budapest 1894. Egy 20 lapra terjedő kis füzet melyben szerző nagy melegséggel emlékezik meg tanulmányainak egykori helyéről a halléi egyetemről, annak tanáiról, az egyetemmel kapcsolatos „Frankianum“-ról s végül a halléi magyar egyletről és magyar ösztöndíjakról. Legmegkapóbb ahogy leírja a tanárokat vonzó közvetlenséggel s azzal az élénk impressióval, melyet szívére és lelkére gyakoroltak. Igazi szeretettel csügg legfőképen *Tsackert*, *Schlottman* és *Kaehler* alakjain. Mint ünnepi elmefuttatás az egész füzet céljának megfelelő.

Biblia elmélkedések délutáni istenitiszteletekre. Irta *Fülöp József körmendi ev. ref. lelkész*. Harmincz bibliai elmélkedést tartalmaz e mű bibliamagyarázat szerűleg, csakhogy szerző eltér a rendes formától annyiban, hogy nem versről versre magyaráz, hanem az egész

felolvasott szakaszt fejtegeti s úgy vonja ki a tanulságot. A szakaszok megválasztásánál az egyházi évre van tekintettel, ellenben teljesen önkényesen veszi fel textusait a különböző szentíróktól s e tekintetben néha túlzott szabadságot is vesz magának, midőn pl. magyaráz Csel. 2, 4. 13. 41. versei felett egy órán. A részeknek ilyen kiszaggatása által elérjük azt igenis, hogy azt magyarázzuk, ami gondolatunkban van, de ily módon a bibliának egy folytatásban való magyarázásáról, pedig csak ez vezethet valamely szentíró tanításának teljes megismerésére, szó sem lehet. Másrészt pedig ha Jézus életét akarta szerző ismertetni, nem volt szüksége egyszer az ő, másszor az ujszövetségből kölesönözni az alapigéket, az a körülbelül egy évre szóló bibliamagyarázati ciklus úgy sem ölelheti fel a legfontosabb mozzanatokat Jézus életéből, melyeket legalább is három évre lehetett volna beosztani. Így helyesebb lett volna először csak egyik synoptikus evangéliom szerint elindulni, lehetőleg időrendet tartva. A mi az égyfolytában menő magyarázatot illeti ennek az a hátránya tűnik elő szerzőnél, hogy a felvett részekből egyes verseknek magyarázata teljesen kimaradt. Így látjuk ezt „Zakeus“-nál Lk. 19, 1—10, hol a 7 vers, ez hogy: és mindenek . . . zúgolódtak . . . stb. ámbár felolvasta, de magyarázata elmaradt; épígy Ján. 20. 26—20. magyarázatánál Tamásnak az imádás hangján előtörő nyilatkozata: En Uram és én Istenem! érintve sincs. Néhol egyes szavak bővebb felvilágosítást igényeltek volna, így ezek: tetrarkha (3-ik sz.), doktorok (5-ik sz.), vagy publikánusoknak előjárójok (11-ik sz.) De nem adván meg szerző minden egyes vershez a szükséges tanulságot, ennek oly kicsiny tér jut, hogy néha csak az utolsó pár mondatra szorítkozik. Már pedig bibliamagyarázatnál a tanulság teljes kivonására nagy szükség van. Különösen kevés intő elemet foglal magában a 2-ik sz. „Kiáltó szó a pusztában“, a 3-ik sz. „Keresztelő János halála“, a 7-ik sz. „Jézus működésének kezdete s első tanítványok“, 9-ik sz. „Kr. az élő Istennek Fia“; 21-ik sz. „Szombatrontók-é Jézus és tanítványai“. Inkább kisebb részt kell felvenni magyarázat alapjául, de azt aztán jól és alaposan ki kell fejteni. Nem szabatos és bizonytalan a szerzőnek magyarázata több helyütt, p. o. midőn Isten mindenhatóságáról szól; vagy midőn Jézus megkísértetésének tényét elemézi: mikor az „embernek Fia“-ról kíván tanítani; épen ilyen természetű, sőt indokolatlan hiedelem az, mintha „a zsidók abban a véleményben voltak volna akkor, miszerint az emberek lelkei halál után más-más testbe költöznek, abban élnek és munkálkodnak tovább“ stb. Ami az előterjesztést illeti, az az egyszerű bibliamagyarázati modornak megfelel. Helytelennek tartjuk ugyan az ilyen idézetet „mert ők (a farizeusok) voltak azok, kik kívül ugyan szépeknek tetszettek, belül pedig rakva voltak holtaknak tetemeivel“ (12 lap), ahol kimaradt a közvetítő gondolat, ez hogy: festett koporsók, azonban az egész előadáson a keresetlenség, egyszerűség ömöl el. Általában a mellett, hogy néhol a magyarázatot is igen helyesen adja szerző pl. a 10 és 28 sz. beszédeknel, a hangot, mely megtalálja az egyszerű emberek szívéhez az utat, mindig eltalálja. Mint gyakorlati irányu munkának, hasznát vehetik úgy a lelkészek, mint a vallási iratokat olvasni szerető közönség. Ára 1 forint. Z.

Magyar írók élete és munkái. Irta Szinyei József. Kiadja Budapesten Hornyánszky Viktor. A III. kötet 9. füzetében a Gócs—Graffius nevek között a következő, bennünket közelebből érdeklő protestáns egyházi és iskolai írók életének és irodalmi munkásságának leírása-

val találkozunk: Gombácsi István (marosvásárhelyi). Gönczi (Fabricius) György, Gönczi Lajos, Gönczi Pál, Görömbei Péter. A végtelen türelemmel, óriási utánjárás-sal összeállított nagy mű egyes füzetei január, április, július és október 15-én öt-öt íven jelennek meg. Előfizetési ára egy évre 2 frt. Egy-egy füzet ára 50 kr. Ezen legújabb, 27-ik füzet, az előzőkkel együtt már 6520 életrajzot foglal magában. A hézagpótló tartalmas munkát ismét csak melegen ajánlhatjuk.

Beküldetett Ráth Mórnak: „A törvények és rendeletek külön kézi kiadásai“ című vállalatában megjelent „Magyar házassági jog.“ A szentesítés még meg nem történvén, házassági jogunknak, mint törvénynek, még nincsen ugyan száma; de megelőzőleg is nagy szolgálatot tesz a jelen kiadás, mert a képviselő- és főrendiház által véglegesen elfogadott szöveg fekszik előttünk egy szakferfiu: dr. *Imling Kourád* kuriai bíró által jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázattal ellátva. A „Magyar házassági jog“ 1—X. fejezetre oszlik s 150 szakaszt foglal magában, melyek közül csak 23-nak nem volt szükséges a magyarázat, a többi mind több-kevesebb tájékoztató sorokkal van ellátva, a szükséghez képest. Ára e füzetnek 50 kr. Gondos felügyelet alatt készült. Ajánljuk olvasóink figyelmébe jönevű kiadónknak ezen vállalatát is, melynek számos külön részei: Kisded-óvási törvény, ára 40 kr. Az ipari munkának vasárnapi szüneteléséről, végrehajtási utasítással, ára 30 kr. Mezőgazdasági törvény stb. ára 50. kr. forognak közkezen. (cs—r.)

Külföldi apróságok.

A skót szabadegyház ezen évben tartott egyetem zsinatján dr. Lindsay részletes előterjesztést tett a ker. missio állásáról a pogányok között. A missio bevételei megmaradtak a korábbi magaslaton s a kereszteltek száma folyton növekvő félben van. Örvendetes tudósítást közöl a pogányok között néhány év óta működő női missióról. A 20,000 koronára rugó tetemes évi bevételek következtében, a társulat oly helyzetbe tarthat el. Számos úrinő saját költségén működik a külföldi missió szolgálatában.

Poroszországban 1816—1888-ig körülbelül 8300 zsidó tért át a ker. vallásra. Leggyakoribb áttérések voltak Berlinben p. o. 1875—1888 években 1901 eset közlül 890 a fővárosra esik. Az áttértek túlnyomóan a legelőkelőbb és legképzettebb családok közül valók, a Mendelsohnok és Friedländerok utódai. Ellenben a ker. vallásról a zsidó vallásra való áttérés 14 év alatt 1875-től 1888-ig 135 ízben történt.

A világ legnagyobb vasárnapi iskolája valószínűleg a *philadelphiai presbitéri egyházban* van, 5000 tanulót számlál s a hozzá tartozó ugynevezett biblia-iskolának 1248 tanulója van.

A *valdens egyház*, a mint az „Evangile et Liberté“ írja, évi zsinatát szept. 3—7 napjain tartotta meg la Tour Pélishen. Az év folyamán elhunyt 2 korábbi moderátor Lanteret és Charbonnier, a kik igen nagy áldást terjesztettek a valdensek közt; éppen így Beekwith asszony, a valdensek legnagyobb jóltevőjének az özvegye, a kinek arczképe mindenütt, még a legalacsonyabb kunyhóban is ott látható. Az egyházi életről azt közölhetjük, hogy helylyel-közzel eredményes törekvések történtek arra nézve, hogy e maroknyi nép között a keresztyéni élet ismét felébredjen. Mert sajnos, hogy

sokaknál csak látszólagos az ősi hithez való ragaszkodás. Végül megemlítjük Humbert királynak az ő hű váldens alattvalói között tett látogatását. A király megjelent a templomban is és csendesen megállt a szószék előtt s így szólt: „egyszerű és szép“! Adja Isten, hogy még sok szépet és felemelőt beszélhesünk az álpesek e kicsiny, de dicsőséges multú Izraelének gyarapodásáról s virágzásáról!

I.

Szakács Mózes és Berde Sándor.

Az erdélyrészi protestáns tanügy nagy veszteségeiről emlékezünk meg e két derék munkás hirtelen kidőlt alkalmából.

Szakács Mózes, a székely-udvarhelyi ev. ref. kollégium nagyérdemű, veterán tanára, f. hó 13-án váratlanul elhunyt. Már hónapokkal ezelőtt megrendült egészségében, megtört kedéllyel találtuk őt, az egykor vidám, gazdag kedélyű, emelkedett szellemű és fáradhatlan buzgalmú férfit; de épen az a törhetetlen tevékenység, megvénülhetetlen elevenség és kedélyesség, amelyek jellemző sajátosságaihoz tartoztak, távol tartották tőlünk annak a fájdalmas föltevésnek még lehetőségét is, hogy a derék férfiú oly rövid idő multán elköltözik azok kedves köréből, a kik őt szeretettel és becsüléssel övezték körül. Nemcsak a székely-udvarhelyi ref. kollégium tanári kara, hanem az egész református tanárvilág egyik leghívebb, legbuzgóbb és legrokonszenvesebb tagját vesztette el Szakács Mózes halálával, a ki 40 évet meghaladó tanítói pályafutásán a nemzedékeknek egész sorozatát kötelezte hálás tanítványi emlékezésre. Mi is ezzel adózunk a megboldogultnak, kívánva hátrahagyott családjának vigasztalást, az elköltözöttnek pedig megérdemelt csendes nyugodalmat! — A halálesetről a következő gyászjelentések adattak ki: „A székely-udvarhelyi evang. reform. kollégium eljárásága és tanárkara mély fájdalommal jelenti **Szakács Mózes** ref. kollégiumi rendes tanárnak, 23 éven át lángbuzgalommal folytatott tanári működése után, életének 66-dik évében, f. évi október 13-án délután 2 órakor váratlanul bekövetkezett gyászcsos elhunytát. Temetése f. hó 15-én d. u. 3 órakor lesz. A közjóért oly sokat fáradozott ember nyugodjék csendesen. Sz.-Udvarhelyt, 1894. okt. 13.“ A család részéről kiadott gyászjelentés ekként szól: „Alólirottak mély fájdalommal jelentik, hogy a gyöngéd férj, szerető édes apa, áldott jó sógor és rokon **Szakács Mózes** ev. ref. kollegiumi tanár, életének 66-ik, boldog házasságának 25-ik évében f. évi október hó 13-án d. u. 2 órakor agyszélhűdés következtében megszűnt élni. A megboldogultnak hült tetemei okt. 15-én d. u. 3 órakor fognak kossuth-utezai lakásáról a helybeli ev. ref. sírkertbe örök nyugalomra tétetni. A felejthetlen hű férj és övéiért önfeláldozásig küzdött édes apa elvesztése feletti fájdalom megmérhetetlen. A lesújtó fájdalom közepett csak az a keresztyéni hit vigasztal, hogy irántunk való szeretetét a sír nem fedi el. Hiszszük, hogy jó lelke, nemes szelleme köztünk fog maradni, hogy vezéreljen a küzdelmes földi pályán, addig is, míg ismét látni fogjuk egymást! Legyen a hant könnyű felette! Neje, öz. Szakács Mózesné Piskóty Erzsébet, gyermekei: Ilonka és Zoltán stb.“ — Megemlítjük, hogy az elhunyt érdemes tanárferfi az 1892-ik év tavaszán Debreczenbe jött s pár napot itt töltött, hogy élénk részt vehessen azon alapszabálytervezet kidolgozásában, a melynek elkészítésével a tiszántúli ref. tanáregyesületnek utóbbi szatmári gyűlése

által egy küldöttség bizatott meg, s a melynek czélja az országos protestáns tanár-egyesület megalakítása volt. Ez ügynek sem vala Szakács Mózesnél buzgóbb apostola. A komoly (bár — sajnos — sikerre nem vezetett) munka után akkor eltöltött kedélyes órákra még e nyár végén is kellemesen emlékezett vissza és szeretettel tudakozódott a „kedves pénztárnok“ felől, a ki a hivatalos egyesülés mellett a barátságos szeretetben való *egyesülésnek* volt ugyanakkor gazdag kedélyű szószólója. Az országos prot. tanár-egyesület eszméjének megvalósulását nem érthette meg Sz. M., de legalább nem nyugtalanítja annak tudata, hogy ma távolabb vagyunk attól, mint a kezdeményezés pillanatában voltunk.

Berde Sándor nagy-enyedi ev. ref. theologiai akadémiai rendes tanár váratlan elhunytáról értesülünk a napi lapok gyászrovataiból. Alig hihetjük, épen azért szinte fentartással közöljük e megindító szomorú hirt. Rövid pár év leforgása után immár a negyedik munkabíró tanerőt veszté el benne a nagy-enyedi alma mater, mely méltán öltött gyászt e sok reményű, élete legjavában kidőlt tanárának korai halála miatt. A megboldogult 38 éves volt; született Fotoson, 1856 július 18-án. A theologiai pályát Nagy-Enyeden végezte; ezen kívül tanult Bécsben, Jénában és Baselben. 1881-ben lelkész-képesítési vizsgálatot tett, 1883-ban kaczkói körlelkészszé nevezetett ki s mint példás buzgóságú, hivatott lelkipásztor, sok érdemet szerzett a gyakorlat terén. E mellett állandóan foglalkozott a theol. tudományokkal, mert az volt az eszménye, hogy valaha theologiai professor lehessen. Hosszas, kitartó előkészületek után 1889-ben az új szövetségi tudománycsoportból s a dogmatörténelemből theologiai magántanári képesítést szerezvén Nagy-Enyeden: ugyanott 1890-ben ordináriussá megválasztott. Azóta az intézetet ért gyászok következtében saját tanzakával érütközésben álló tudományok előadásával is kellett foglalkoznia s jelentékeny részt vett a kolozsvári theologiai akadémia szervezési előmunkálataiban is. Erejét s munkabírását felülmúló elfoglaltságai siettették élete lángjának ellobogását s halála azoknak az ifju korban elköltözött ifju kartársaknak kimultával együtt intő tanulság sok előretörő férfira nézve. Az irodalmi tevékenység terén is sikeres kísérleteket tett. Kisebb dolgozatai jelentek meg az Egyházi és Iskolai Lapban s a Protestáns Közlönyben. Önálló munkája „Jézus valása a három első evangéliom szerint“ Dézs, 1889. Egyideig munkatársa volt a Zoványi-féle „Theologiai Ismeretek Tára“-nak is. Positiv theologiai álláspontja volt. Társadalmi érintkezésében gyöngéd, szelid lelkű, nemes gondolkodású férfiúnak ismerte mindenki. Tanítványai szerették, becsülték, mint ő is azokat barátaiul tekintette. Legmélyebb gyász sujtotta azonban nejét s gyermekeit, kik a hű férjet és fáradhatatlan gondoskodású édes apát siratják. Erősítse, vigasztalja őket, fogja pártjokat a nagykegyelmű Isten, az özvegyeknek őrizője és az árvák Atyja! Legyen áldott emlékezete!

KÜLÖNFÉLÉK.

— A tiszántúli egyh. kerületi ref. értekezlet megalakítása czéljából **Lukács Ödön** elnök, **Görömbei Péter** és **Biki Károly** bizottsági tagok által közzé tett felhívás, hiszszük és reméljük, élénk viszhangra fog találni egyházkerületünk lelkészei és egyházi ügyeink iránt érdeklődő világi hitfeleink körében, úgy, hogy az okt. 31-ére

összehívott alakuló közgyűlés már a tagok száma által is imponálni fog, s lehetővé válik egy életerős értekezleti kötelék és szervezet haladéktalan létesítése. E tekintetben buzdító például szolgálhat ránk nézve az a kiváló siker, a melyet ez ügyben erdélyi testvéreink értek el épen a napokban. Az erdélyrészi Egyházkerületi Papi Értekezlet ugyanis szept. 30-án és október 1-én tartotta fényes alakuló közgyűlését Marosvásárhelyen, a hoi Szász Domokos püspök is megjelent Szász Gerő egyházkerületi főjegyző, dr. Kolozsvári Sándor igazgat. tanácsai elnökhelyettes s több mások kíséretében. Az érkező püspököt ünnepélyes fogadtatásban részesítették, a megye az alispán vezetése mellett, a város és az egyház küldöttségei tisztelegtek nála, este pedig fáklyás menetet rendeztek tiszteletére. Másnap az egybegyűlt lelkészek a püspök vezetése alatt vonultak templomba, a hol a püspök mondott imát, kérve Isten áldását a megkezdett munkára. Utána Szász Gerő mondott nagyhatású alkalmi beszédet. Isteni tisztelet után a templomban nyitotta meg az értekezletet a püspök, előadván az összejövetel célját s elismerését fejezvé ki Szász Gerő iránt, a kiben az egyesülés eszméje megfogamzott és a ki azt nemes lelkesedéssel sikerre is vezette. Utána dr. Bartók Jenő ideiglenes jegyző tett jelentést az előzetes intézkedésekről. Majd a jelentkezett tagok névsora felolvastatván, miután még számosan léptek be a helybeliek közül is, a tiszttakar választatott meg közfelkiáltással a következőleg: elnök Szász Gerő, I. alelnök Bartha Lajos, II. alelnök Vass Tamás, jegyző Molnár Albert, I. aljegyző Tavasz József, II. aljegyző Bodor Géza, pénztáros dr. Borcsa Mihály. Azután dísz-ebéd, este a színházban dísz-előadás következett. A második napon volt a tulajdonképeni értekezleti gyűlés, a mikor a felső leányiskolai énekhar szereplése után a kiűzött felolvasások tartattak meg. Felolvasók voltak: dr. Kolozsvári Sándor, a ki a kepe megváltását az állam közvelítésével s részben hozzájárulásával sürgette; Sylvester Domokos, a ki Benkő Józsefről adta elő szép értekezését; utána Molnár Albert, dr. Gidófalvi István s végül Benedek Dénes olvastak fel, mindhárman magvas dolgozatokat adván elő, utóbbi a lelképásztorkodás köréből, a templomba nem járás okairól s ezek gyógyító-eszközzeiről. Ezek után az elnök az alapszabályok értelmében a megválasztandó tiszteletbeli tagokra nézve tette meg ajánlatát, minek folytán tiszteletbeli tagokká választattak: Kun Bertalan, Pap Gábor, Szász Károly, Kiss Áron püspökök, Tisza Kálmán, Tisza Lajos, Vályi János, br. Vay Béla főgondnokok, ezzel adván kifejezést az Értekezlet annak, hogy az együvértartozást ápolni és fentartani óhajtja. Megválasztattak továbbá a tiszántúli egyházkerületből gr. Degenfeld József és Tóth Sámuel; az erdélyi kerületből gr. Bánffy Miklós, Lészai Ferencz, br. Bánffy Dezső, gr. Kuun Géza és gr. Bethlen Gábor status-kurátorok, továbbá még gr. Kuun Kocsárd, Gyárfás Domokos, Nagy Sámuel, Donáth József, br. Radák Ádám, gr. Bethlen Géza, Hegedüs Sándor, Simó Lajos, Gyarmathy Zsigmond, dr. Szász Béla, dr. Kolozsvári Sándor és dr. Kovács Ödön. A tiszteletbeli tagok megválasztása által az Értekezlet mintegy a hálának és tiszteletnek ad kifejezést „azon férfiak iránt, kik egész életük javát önzetlenül áldozták az egyház és haza legmagasabb érdekeinek“. Az a fényes kezdet, a mely erdélyi testvéreink ez üdvös egyháztársadalmi mozgalmát jellemzi, a mi lelkünköt is örömmel tölti el, mert az élet és erő nyilvánulását szemléljük abban, a mi pedig egy szebb és nagyobb jövőnek elsőrendű feltétele. Kivánjuk, hogy az intézmény üdvös működése és hatása legyen méltó

a kezdethez. Kivánjuk egyuttal, hogy e szép siker és lelkesedés szolgáljon buzdító példaadásul legközelebb a mi köreinkben is. Ide iktatjuk épen azért végül azon figyelemre méltó lelkes szavakat, a melyekkel az Erdélyi Prot. Közlöny (Szász Gerő) okt. 18. számában a tiszántúli kerületi ref. értekezlet érdekében megindult mozgalmat kíséri: „Ezer szerencse — úgy mond — hogy szept. 30-án megalakítottuk az Egyházkerületi Papi Értekezletet. Még megesett volna rajtunk az a váratlan dolog, hogy a tiszántúliak tulszárnyalnak, a kik pedig, ki tudja, miről álmodoztak, mikor mi annak feltétlen szükséges voltát hangoztattuk. Most már jöhetnek. Jönek is. Hangzatos felhívásban hívják a lelkésztársakat s általok a buzgóbb tagokat október 31-re Debreczenbe, alakuló gyűlésre. Szívesen küldjük meleg üdvözlésünket arra a dicsőséges útra, melyet mi már járhatóvá tettünk és a melyen, ime, találkozunk. Hát még mikor az fog megtörténni, hogy egyik egyházkerületi Értekezlet küldöttségileg fogja meglátogatni a másikat; esetleg mind az öt találkozik jószántából, önkénytelen, nem hivatalosan! Az lesz a diadalom! Mikor ott fognak lelkesedést meríteni az együttes munkálkodásra és Pozsonytól Brassóig fog ugyanazon hevülettől dobogni minden szív. Nemcsak e nagy, ünnepélyes Értekezleteken, hanem az egyházmegyékben, a községekben mindenütt érezni fogják a szabad szellem terjesztésének szükségét s mindenki örömmel fogja magát apostolnak vallani és jó szóval, bármi csekély nemes cselekedettel magát annak bizonyítani. Nem szükség ideálistának lenni, hogy elképzelni bírjuk és megvalósulva lássuk az új eget és új földet.“

— **Hittanhallgatóink egyleti élete** az új tanév kezdetével szintén folyamatnak indult. A hittanszaki segély-egylet f. év szeptember 29-én tartotta meg alakuló gyűlését Csiky Lajos theologiai tanár, ez évi dékán vezetése alatt. A tiszttakar a következőképen alakult meg: Elnök Dombó László szénior, alelnök Losonczy Endre 4. é. th., jegyző Nagy Márton 4. é. th., pénztárnok Virágh István esküdtfelügyelő, ellenőr Sz. Nagy Sándor 2. é. th. Válaszmányi tagok a negyed évről: Paulai Viktor, Ablonczy Pál; a harmad évről: Soós Károly, Veres István; a másod évről: Lövei Miklós, Bogdán Lajos; az első évről: Bagaméri Károly és Kálmán Gyula. — A hittanszaki önképzőkörnek folyó hó 3-án volt az alakuló gyűlése szintén Csiky Lajos theologiai tanár és dékán vezetése alatt. Elnökké választott Diószegi Mihály esküdtfelügyelő; alelnök s pénztárnokká Lencz Géza esküdtfelügyelő, gymnasiumi segédtanár. Főjegyzővé lett Losonczy Endre 4. é. th., aljegyzővé Soltész Elemér 3. é. th. Az egylet által kiadott „Közlöny“ szerkesztői Juhász László 4. é. th. és Sáfrány Lajos 3. é. th. A lapszerkesztő bizottság tagjai: Diószegi Mihály, Lencz Géza és Veres István. Válaszmányi tagok a negyed évről Füssy József, a harmad évről Veres István, a másod évről Bede László, az első évről Kálmán Gyula. Végül a hittanszaki becsületszék — melynek ténykedésére vajh' ne legyen se ok, se szükség — ekképen alakult meg: negyed évről Juhász László, Bakóczi Endre rendes-, Sipos Károly póttag. Harmad évről Sáfrány Lajos, Fehér Gyula rendes-, Soltész Elemér póttag. Másod évről Bede László, Bogdán Lajos rendes-, Ori Tamás póttag. Első évről Bokros Elek, Bagaméri Károly rendes-, Kálmán Gyula póttag.

— **Theologiai alapvizsga** írásbeli tétélei a f. tanévre: 1. Egyháztörténelmi tétel: „A heidelbergi káté készítőinek életrajza vázolása után adassék elő azon kátének rövid története Német-, főleg Magyarországon.“

2. Az új-szöv.-i bevezetés köréből: „Péter apostol élete, jelleme s levelei.“ 3. Vallásbölcseleti tétel: „A vallásnak az erkölcsiséghez és a tudományhoz való viszonya.“

— **A pápai ev. ref. főgymnasium államsegélye** ügyében b. *Eötvös* miniszter elnöklete alatt megtartott vegyes értekezlet végleges megállapodásra jutott, a melyben a miniszter 16,000 frt évi dotáció folyóvá tételét megígérte. Az értekezleten a kormány részéről még *Pulszky* Á. államtitkár és dr. *Klamarik* min. tanácsos vettek részt, a dunántúli egyházkerületet pedig *Tisza* Kálmán főgondnok, *Pap* Gábor püspök, *Czike* Lajos és *Darányi* Ignác főisk. gondnokok képviselték. A püspök kérésére a miniszter kilátásba helyezte, hogy a főgymn. vallástanárok is fel fognak vétetni az országos tanári nyugdíjintézetbe.

— **A Dunántúli Prot. Lap** f. évi 40—41. számaiban Szakal Károly pápai főiskolai tanár egy pápai ev. ref. főiskolai irodalmi kör létesítését sürgeti, a melynek feladata lenne theologiai, gyranasiumi és népiskolai tankönyvek kiadása s általában a dunántúli lelkészi és tanári karok előtt új irodalmi munkatér nyitása s esetleg a lap szerkesztéséről való gondoskodás is.

— **Kath. egyetem.** Nagy gyönyörűségüket találják úgy a pápa, mint a kath. püspökök az ujonnan alapított *freiburgi* (Svájcz) kath. egyetem működésében s lelkesülten sürgetik, hogy az egész világon ilyenféle új, u. n. „keresztény“ főiskolák létesítsenek, mert csak így lehetséges a „divatos tudomány“-nak útját állani, a mely a népek romlására vezet. Szeretnék tehát még egyszer békókba verni a tudományt, mint hajdan cselekedték, a míg az új világ szelleme s a protestánsizmus azon békókat össze nem törték. Ma azonban immár lehetetlen gátat vetni a tudományos haladásnak s a gondolkodás szabadságának, a mint az európai emberiség gyermekkorában történt. Egyébiránt a *freiburgi* kath. egyetemnek három, u. m. theologiai, jogi és bölcsészeti karában a hallgatók száma az elmúlt fél évben 246-ra rügött, tehát valamivel kevesebb volt, mint debreczeni főiskolánk theologiai és jogi akadémiájának mostani létszáma. A theologiai kar a dömés rendre van bízva. — Tudvalévőleg hazánkban is megindult már a kath. egyetem alapítására célzó mozgalom az esztergomi papság körében. Nincs okunk tartani attól, hogy e törekvés eredményre vezet; mert a magas klerus körében ma már nincsenek divatban a fejedelmi iskola-alapítások. Mindamellet már a szándék miatt is egygyel több okunk van arra, hogy felső tanügyünk fejlesztésére s közelebből a debreczeni prot. egyetem ügyének fokozatos előbbvitelére minden lehetőt megtegyünk. A prot. egyetem felé való törekvésünk sikerét kilátásba helyezi az a szerencsés körülmény, hogy felekezeti érdekünk e téren is összeesik a tudomány érdekével, s ennél fogva minden komoly tényezőnek, t. i. magának az államnak s az egész magyar értelmiségnek támogatására számíthatunk; míg a kath. egyetem eszméje már magában véve is ellentétben áll a szabad vizsgálódás feltételén alapuló tudomány érdekeivel s ennél fogva pusztán a klerus és a *Zichy* Nándorék ügye marad.

— **Templom-avatás.** Az alig 1000 lelket számláló *m.-homorogi* ev. ref. gyülekezet e hó 14-én lélekemelő ünnepet ült. Remek kivitelű, vaslemezrel épített templomát avatá fel. A felavató imát a n.-szalontai ev. ref. egyházmegye esperese, *Szell* Kálmán úr tartotta. Fennen szárnyaló, buzgósgágteljes ima volt ez. Az egyházi beszédet I. Kir. VIII, 27—30. vers alapján okányi ev. ref. lelkész dr. *Márk* Ferencz tartotta, a tőle megszokott

lelkessedéssel és elragadó buzgósgággal. Az úrvacsorai agendát *Nagy* Imre ugrai lelkész mondta, költői hasonlatokban bővölködő szép beszédben. Keresztelési aktust végzett a komádi egyház lelkésze, *Nagy* Dániel úr, a mi „jó *Dani* bátyánk“, mint őt nevezni szoktuk; a kit hajlott kora daczára is jól esett látnunk, hogy ő még mindig fiatal ott, a hol a reá ruházott bizalomnak megfelelni kell. Bezáró imát helybeli lelkész, *Nyeste* István tartott, nem ok nélkül adva hálát a kegyelem Istenének a segedelemért. A szép és lélekemelő ünnepélyt kedélyes lakoma követte.

— **Lengyel Imre** nyugalmazott törvényszéki bíró ur, egyházi és iskolai közéletünk érdemdús munkása, az *egyházkerületi világi tanácsbíró*ságra uem 70 hanem 170 szavazatot nyert, a mit a mult számunkban (516. lapon) közölt közgyűlési tudósítás helyreigazításául, kötelességünknek tartunk ezennel helyesbiteni. *Szerk.*

— **Egyházkerületi közgyűlésünkről** szóló multkori tudósításunkat, a tanintézetek képviselőitire vonatkozólag még azzal egészítjük ki, hogy a kis-újszállási ev. ref. főgymnasiumot e közgyűlésen *Pruzsinszky* Pál, a főgymnasium igazgatója képviselte.

— **Nagyszabásu emlékművé** nőtte ki magát a „*Magyar Tanférfiak és Tanítónők Ezredéves Albuma*“, melynek szerkesztésére a Békésen megjelenő „*Tanügy*“ című közlöny felhívására egy bizottság alakult a hazai tanügyvilágok szerkesztőseiből. Az Album fénynyomatú lapjai *Divald* Lajos műtermében készülnek s a művészi kivitelű vastag fedélborítékokat az előfizetők az első küldeménynyel már november hó folyamán megkapják. A további küldemények havi részletekben fognak szétküldetni. A vállalat kivitele igen praktikus, amennyiben lehetővé teszi, hogy arczképek és életrajzok a mű megjelenése folyamán is elfogadhatók s így azok sem késnek el, akik eddig arczképeiket nem tudták beküldeni. A mű árában jelenkezésnél 3 frt; jövő év január folyamán 3 frt. és szeptemberig a harmadik 3 frt. részlet fizetendő. Bővebb tájékozást nyújt *Vaday* József a „*Tanügy*“ szerkesztője Békésen, kihez minden küldemény intézendő. A mű bolti ára 12 frt. lesz s így előfizetők 3 frttal olcsóbban kapják.

— **Tanügyi pályázat.** A hajduvármegyei tankerületi tanítók *Gönczy*-egyesülete — mint már említettük — 100 koronás pályadíjat tűzött ki ily című tétel kidolgozására: „Az iskolai színjáték, valamint a szép előadásra szoktatás *népiskoláinkban*“. Most arról értesítenek bennünket, hogy a tételt így módosították: „Az iskolai színjáték, valamint a szép előadásra szoktatás *iskoláinkban*“. A pályaművek f. évi decz. 1-ig *Thót* László egyesületi titkárhoz küldendők.

— **Lapunk olvasóit bisodalommal felkérjük** az előfizetési pénsek mielőbbi beküldésére.

TARTALOM-JEGYZÉK: Gyűlés után. Justus. — A socialismusról. Harsányi Sándor. — Tárca: A Zsidókhöz írt levél kritikai és bibliai theologiai szempontból. — Közéletünk: A tiszántúli református egyházkerület egyházi értekezletének alapszabálytervezete. — Könyvismertetés. Könyves Tóth Kálmán. — Irodalom. — Külföldi apróságok. V. — Szakács Mózes és Berde Sándor. — Külföldiek.

Felelős szerkesztők és laptulajdonosok:

Dr. ERDŐS JÓZSEF és Dr. BACZONI LAJOS.